

NORBERTIJNER VROOMHEID IN DE NEDERLANDEN

Een lezing over « Norbertijner Vroomheid in de Nederlanden » gehouden in den nieuwen Carmel van Nijmegen, kan wel niet beter aanvangen dan met te herinneren aan een feestelijke betrekking tusschen de Orde der Carmelieten en die van Premonstreit op Nederlandschen bodem.

Zoowel de H. Theresia van Avila, als de H. Joannes van het Kruis werden eens door een tweetal Norbertijnen plechtig herdacht. Beiden behoorden ze tot de abdij van Grimbergen, bij Brussel gelegen. De eerste der feestredenaars, Jan van den Steen, — hij was van 1635-1644 president van het Norbertijnsch college bij de Leuvensche universiteit ¹⁾ — hield in de kerk der ongeschoeide Carmelieten te Leuven in 1641 een lofrede : *S. M. Teresiae a Jesu doctrinis doctorum encomium*. Hij was een tuchtminnend religieus met universitaire vorming, doch niet vrij van sympathie voor Cornelius Jansenius. In hetzelfde jaar, dat hij de H. Theresia herdacht, hield hij in de Leuvensche Sint Pieter een lijkrede voor Jansenius, welke « ob nimias laudes Jansenio attributas » ²⁾ door Rome werd verboden.

Van den Steen, alias Morel, doceerde voordezen te Grimbergen de Godgeleerdheid. Daarbij was hem de geestelijke leiding der jongeren toevertrouwd en bekleedde hij jaren lang het ambt van prior. Toch bleef de abdij voor het Jansenisme bewaard en kwamen uit haar zelfs krachtige bestrijders der dwaalleer voort. In 1725 kreeg de toenmalige abt, Augustinus van Eeckhout, opdracht, de Cistercienser abdij van Orval, waar het Jansenisme grooten aanhang had, te visiteren ³⁾. Te Grimbergen werd toen de Theologie

1) M. Van Waefelghem, Collège des Prémontrés à Louvain. *Bibliothèque Norbertine*, dl. IV, (1902), blz. 164.

2) J. Foppens, *Bibliotheca Belgica*, dl. I, blz. 207. Brussel, 1739.

3) W. Hoevenaars, O. Praem., De abdij van Orval. *Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, dl. XV, (1887), blz. 414.

geleeraard door George van der Veken, een vurigen verdediger van de bulle « Unigenitus » en bekwaam in de Godgeleerdheid als wellicht geen tweede — zooals het doodenboek getuigt. Bij gelegenheid der heiligverklaring van den H. Joannes van het Kruis viel aan hem de eer te beurt, een feestrede te houden, welke om den inhoud en den vorm ten zeerste werd geprezen. « Habetis Ciceronem Praemonstratensem » voegde een luisteraar den abt van Grimbergen toe ⁴⁾.

Maar waren de volgelingen van den H. Norbertus ook niet geroepen voor het predikambt? Gaf de heilige zelf niet het voorbeeld van den rondtrekkenden missionaris? Hij begon inderdaad als een H. Franciscus van Assisië, als een H. Dominicus Guzman. Nadat hij op het Concilie van Fritzlar (1118) zijn reformeerend optreden ten overstaan van het kerkelijk gezag verantwoord had, deed hij afstand van zijn bezit op den Fürstenberg en van zijn leenen, verkocht hij zijn erfgoed en huisraad, en verdeelde de opbrengst onder de armen. Blootsvoets, in wollen kleed en mantel, trok hij in de felle winterkou door Lotharingen en Bourgondië. Buiten deze noodzakelijke kleedij had hij alleen zijn misgewaad — de H. Norbertus was en bleef volwichtig priester — uit zijn bezit teruggehouden.

De Norbertijnen gingen ook den H. Dominicus vóór in de bestrijding der dwaalleer door woord en door geschrift. In 1124 werd Sint Norbertus naar Antwerpen geroepen, om de ketterij van Tanchelm weg te ruimen, die met de Hiërarchie alle Sacramenten verwierp. In Zuid-Frankrijk bestreed Bernard van Fontcaude (Gasconne) de secte der Waldenzen, en in het Rijnland richtte Everwein van Steinfeld zich tegen de Katharen.

Twee plaatsen hebben echter op de geestelijke ontwikkeling van den H. Norbertus en bijgevolg op het wezen en de inrichting van zijn Orde den grootsten invloed uitgeoefend: Prémontré en Maagdenburg.

Prémontré beteekende het slot van zijn aanvankelijk armoede-ideaal, ook al werd zijn eerste stichting de woonstee van de armoe, ook al verliet hij ze van tijd tot tijd, om zijn machtig woord voor de scharen te doen hooren. Prémontré beteekende voor den H. Norbertus een compromis. Met de stelling, door mijn medebroeder, Emiel Valvekens, onlangs aan de Leuvensche universiteit geponeerd,

4) L. Goovaerts, *Ecrivains, artistes et savants de l'Ordre de Prémontré*, dl. II, blz. 295. Brussel, 1902.

kan ik me goeddeels vereenigen : « De H. Norbertus heeft de plaats, waar hij zijn Orde zou stichten, niet vrij gekozen ».

Van niet minder beteekenis voor de ontwikkeling der Orde werd het feit, dat de H. Norbertus eenige jaren later den aartsbisschoppelijken zetel van Maagdenburg besteege. Toen zag de strenge asceet zich voor de taak gesteld zijn hooggespannen opvatting van reguliere zielzorg door te zetten met onvoorwaardelijke waardeering van de diocesane verhoudingen. Een noodverband werd gezocht, om de vele kloosters aan deze en gene zijde van den Rijn, die nu zijn directe leiding misten, organisch bijeen te houden. Als zoodanig kon met eenige wijziging het Liefde-Charter der Cisterciënsers dienst doen. Doch ook deze wijze van kloostervereeniging was niet vrij gekozen. Ook hier kan men van een compromis spreken. Norbertus zou het noodverband zeker hebben weggenomen, als hem de levenstijd was toebedeeld geweest, om een organisatievorm te vinden, aansluitend bij (wellicht identisch met) de diocesane kerk-inrichting.

Het tasten naar den organisatie-vorm veroorzaakte uiteraard een dubbel aspect in het geestelijk leven der Norbertijnen. Waar men meer oog had voor de afgeslotenheid van Citeaux, ontstond een gunstige sfeer voor mystieke heiliging met zielzorg op de tweede, wellicht pas derde plaats. Daar echter, waar men zich gemakkelijk in de diocesane verhoudingen bewoog, was er ruimte voor ascetisch zieleleven met gereedheid, om in de zielzorg op te gaan. Mettertijd trad er nivelleering in, en voelde zich Norbertijn geroepen, om na ascetische vorming in zijn abdij als parochie-geestelijke te fungeeren. Als zoodanig is hij in de geschiedenis het meest bekend.

Doch wenden we ons naar de twaalfde eeuw, of daar wellicht nog iets herinnert aan wat men het hooger leven zou kunnen heeten. In de abdij van 't Park bij Leuven werd de Scivias van de H. Hildegard van Bingen afgeschreven. Dom Lindeman heeft de relaties der heilige met de Premonstratensers in een artikel voor «*Ons Geestelijk Erf*» behandeld ⁵⁾. Abt Philippus van 't Park correspondeerde met haar en bracht haar zelfs een bezoek. Ook Andreas, de eerste prelaat van Averbode, onderhield cet de heilige schriftelijk verkeer. Dan is er nog iets bewaard van haar correspondentie met den Norbertijner proost van Vessra in Thüringen ⁶⁾. Maar de schoonste her-

5) S. Hildegard en hare nederlandsche vrienden. *Ons Geestelijk Erf*, dl. II, (1928), blz. 151 vlg.

6) J. Meisenzahl, *Das Prämonstratenzer-Chorherrnstift Vessra*, blz. 39

innering aan haar betrekking met de Norbertijnen vinden we in het leven van den H. Gerlacus van Valkenburg. Eens zag de H. Hildegard den Heer der heerscharen op zijn troon. Belangstellend deed ze in de hemelzaal de ronde en keek ze de reien der heiligen af. In het koor der Belijders gekomen, viel haar oog op een schitterenden zetel. Verbaasd door de pracht, kreeg ze een openbaring, dat die zetel voor den H. Gerlacus was bestemd. Toen bemachtigde haar een heilige liefde voor den kluizenaar van Valkenburg. Tot haar zelf teruggekeerd, liet ze hem de kroon brengen, welke de Bisschop haar bij haar wijding op het hoofd geplaatst had. De biograaf van den H. Gerlacus voegt er bij : « quae hujus rei testis devote nunc in ecclesia nostra conservatur ».

Laat het nu waar zijn, dat de vragen omtrent het ontstaan der Vita S. Gerlaci nog op een oplossing wachten ; dat het problematische van een kluizenaar in de Orde van Premonstreit nog niet bevredigend is opgehelderd ; dit mogen we toch als zeker aannemen, dat bij de Norbertinessen van Houthem-S. Gerlach een traditie leefde, welke de H. Hildegard van Bingen met de Orde, waartoe de Houthemsche nonnen behoorden, in verbinding bracht. Is deze traditie pas in de latere middeleeuwen opgekomen, dan hooren we er toch de echo in van de devote relatie, waarin de H. Hildegard eertijds tot de Nederlandsche abten stond.

Tijdgenoot van Andreas van Averbode en Philippus van 't Park was de tweede abt van Bonne-Espérance in Henegouwen : Philippus van Harvengt (bij Bergen). Zijn schriftelijke nalatenschap is vrij groot. Ze vult een band der bekende Patrologia Latina van J. P. Migne (dl. 203). Onder meer verdient de aandacht zijn toelichting tot het Hooglied. Men roemt zijn leer als diep en verheven. Ook de vorm wordt geprezen. Philippus van Harvengt werd ook buiten het Waalsch gedeelte der Nederlanden gewaardeerd. Jan Bekaert († 1635), Norbertijn der St. Nicolaas-abdijs van Veurne, maakte ernstige studie van het werk van zijnen heiligen medebroeder. Hij liet in handschrift na : *Argumenta Epistolarum Philippi ab Eleemosyna et notationes variae in ejus opera* 7).

Onwillekeurig verwijdt zich de horizon, al heeft men zich vorgenommen, alleen over Nederlandsche vroomheid bij de Norbertijnen te handelen. Moest Philippus van Harvengt onvermeld blij-

(Neue Beiträge zur Geschichte deutschen Altertums, 26, Lieferung). Meiningen, 1914.

7) L. Goovaerts, t. a. p., dl. 1, blz. 45. Brussel, 1899.

ven, daar hij wellicht een Fransch-sprekende was? Maar zijn werk werd toch zeker door Nederlandsch sprekende Norbertijnen gelezen en benut tot zielevorming. Zoo zou men zich ook de vraag kunnen stellen, of Adam de Premonstratenser, een twaalfde-eeuwsche mysticus, geen plaats mocht hebben, al was hij Engelschman of Franschman. Zeker werd zijn werk in de Nederlanden genoten, toen het in druk verschenen was. De editio princeps is van 1518, en bij besluit van het Generaal Kapittel moest iedere abdijsich een exemplaar aanschaffen. Maar om den invloed der «buitenlanders» eenigszins te leeren kennen, zou men de middeleeuwsche catalogen der Norbertijner bibliotheken onder zijn bereik moeten hebben. Ik geloof niet te veel te zeggen, als ik beweer, dat op dit terrein nog veel, nog heel veel te doen is.

We noemden het *Canticum Canticorum*, dat aan de zuidelijke taalgrens in den persoon van Philippus van Harvengt een mystieken vertolker kreeg. Maar ook in het hooge Noorden, bij de Wadden, las men in het Lied der Lieder de schoonheid der vereeniging van God met de Kerk en de geheiligde ziel. Als getuigenis moge gelden, hetgeen omtrent Jaricus, abt van Mariëngaarde, wordt bericht. We zijn daarmee meteen in de dertiende eeuw, zoowel wat den tijd betreft, waarin Jaricus leefde, als wat de jaarbegrenzing aangaat, waarbinnen zijn leven werd beschreven. De *Liber Explanacionum* werd door den abt «*tamquam divinitus inspiratus*» saamgesteld. «*De qua explanacione si quid scire cupis — gaat de biograaf verder — ipsum librum perquirens diligencius perlegere curato. Ibi enim invenies oleum sub amurca, vinum sub acino, nucleum sub testa, granum triticeum sub palea, hoc est: sub verbis amatoriis sponsi et sponse copulativam coniunctionem, sive coniunctam dileccionem Christi et ecclesie*»⁸⁾.

Groenendaal in het Soniënbosch heeft een bijzonderen klank voor allen, die zich voor het geestelijk leven onzer voorvaderen in de veertiende eeuw interesseeren. Aan den naam Groenendaal immers is die van Jan van Ruysbroeck onafscheidelijk verbonden. Wellicht tijdens het leven van den zalige, zeker niet lang na zijn afsterven (1381), werden «Het boek van de vier bekoringen» en «Het boek van de hoogste waarheid» door een Norbertijn der abdijs van 't Park in het Latijn vertaald⁹⁾. Met Groenendaal stond

8) *Gesta abbatum Orti Sancte Marie* uitg. door A. m. Wybrands, blz. 180. Leeuwarden, 1879.

9) W. De Vreese, *De handschriften van Jan Ruysbroec's werken*, Eerste

verder in verbinding Petrus van Herenthals. Hij was in 1322 geboren en werd Premonstratenser in de abdij van Floreffe bij Namen. Jaren lang bekleedde hij er het ambt van prior. Zijn drukke ambtsbezigheden beletten hem niet, verschillende geschriften samen te stellen. Buiten zijn geschiedkundig werk verdient vermelding de *Collectarius sive expositio libri psalmorum*, welke in de 15e en 16e eeuw verschillende malen werd uitgegeven. Eertijds berustten te Floreffe *Epistolae et diversa opera Petri de Harentals* ¹⁰⁾. Weinig is er van die brieven overgebleven, maar toch nog zooveel, dat we de betrekking kennen tusschen den prior van Floreffe en een zekeren Jan van Holland, regulier kanunnik van Groenendaal. Op gevorderden leeftijd haalde Petrus in een briefwisseling met Jan (de eerste brief is van 1382) de herinnering nog eens op, van wat hij vroeger te Groenendaal voorbeeldigs had aanschouwd. De correspondentie bestaat uit 9 brieven (5 van Petrus van Herenthals en 4 van Jan van Holland). Ze staan in een vijftiende-eeuwsch handschrift, wat volgens Berlière in 1889 in de bibliotheek van het archeologisch museum te Namen berustte (Codex 23; fol. 234-241) ¹¹⁾.

De vijftiende eeuw was voor de Orde der Norbertijnen een tijd van inzinking. Weinig of niets is er aan te voeren, dat dan hun geestelijk leven in hun voordeel illustreert. Zeker droeg het commende-wezen voor een groot deel daaraan schuld. Het ontwrichtte de bestuurlijke inrichting der abdij, gebaseerd als het regiem behoorde te zijn op de domatieve macht van een vrij verkozen abt. Door de geldelijke lasten werd de liturgische dienst het eerst getroffen en het geestelijk leven in zijn grondslag ondermijnd. Moedig kampte de abt van 't Park, Diederik van Tuldcl, tegen het misbruik der commende in de Brabantsche circarie ¹²⁾. Op grooter plan werd de strijd echter eerst gebracht, toen het Concilie van Trente de bespreking van de misbruiken in de Kerk aan de orde stelde.

Nicolaas Psaume, abt van Sint-Paul te Verdun, was de aange-

stuk, blz. 49 (Uitgaven der Koninklijke Vlaamsche Academie, VIe reeks, dl. 24). Gent, 1900.

10) C. Hugo, *Ordinis Praemonstratensis Annales*, dl. 1, kol. 102. Nancy, 1734.

11) U. Berlière, Pierre de Hérenthals. *Annales de la société archéologique de Namur*, dl. XVIII, (1889), bl. 325. — Na het referaat deelde Prof. Titus Brandsma mede, dat hij in Spaansche bibliotheken handschriften van Peter van Floreffe aangetroffen had.

12) A. Erens, Thierry van Tuldcl et la commende en Brabant. 1470-1490. *Analecta Praemonstratensia*, dl. 1, (1925), blz. 321.

wezen persoon, om te Trente de belangen der Premonstratensers voor te staan. Hij werd echter door den Kardinaal van Lotharingen van zijn reis teruggehouden : de vacante bisschoppelijke zetel van Verdun was voor hem bestemd (1548). Nu ging hij in 1551 als bisschop naar het Concilie, zonder evenwel de belangen van zijn Orde te vergeten. Heftig voer hij uit tegen het misbruik der commenden. Uit eigen ervaring kon hij weten, hoe dat stelsel juist een Orde, die uit abdijen was opgebouwd, stoffelijk en geestelijk ten gronde richtte. Ook in de slotperiode van het Concilie (1562-1563) liet Psalmaeus van zich hooren. Vrijmoedig gispde hij de wangebruiken bij de Romeinsche Curie. «Quam multa Gallus iste cantat», merkte een der Vaderen op. «Utinam ad cantum hujus Galli excitaretur Petrus et fleret amare» antwoordde een ander ¹³).

Voortzetter van het hervormend streven van Nicolaas Psaume was de Henegouwer, Servatius de Lairuels (1561-1631). Zijn *Optica regularium* en *Catechismi novitiorum et eorundem magistri* hebben grooten invloed gehad op de herleving der Norbertijner Orde. Ook daar buiten had zijn werk beteekenis. Dom Kerssemakers heeft er onlangs op gewezen, dat de Brigittijn Jan de Werdt, novicenmeester en prior van het klooster te Coudewater, in zijn «Dagh des Gheestelycken Levens» (1648) van de boeken van de Lairuels een druk gebruik gemaakt heeft ¹⁴).

De restauratie der Kerk raakte uit het rechte spoor bij het optreden van Jansenius. Zijn dwaalleer vond toegang ook in de Nederlandsche Norbertijnerkloosters. In 't Park te Leuven trad als Theologie-professor op Jacques Du Pont (1638-1644), wel bekend door de goedkeuring, die hij aan de uitgave van den «Augustinus» hechtte ¹⁵). Frans Wennen had in denzelfden tijd — we zijn in de eerste helft der zeventiende eeuw — de geestelijke leiding van de jonge Norbertijnen (1635-1647). «Fuit vir in regulari vita valde exercitatus, admodum pius et orationi ac mortificationi

13) De beste studie over N. Psaume en zijn geschriften leverde S. Merkle in het tweede deel der Görresuitgave van het *Concilium Tridentinum*. blz. CXLII-CLXX. Freiburg i. B., 1911.

14) Welke schrijvers werden gelezen in de Nederlanden in de XVIe en XVIIe eeuw. *Ons Geestelijk Erf*, dl. II, (1928), bl. 405. Een exemplaar van het zeldzame boek van de Werdt bevindt zich ook in de bibliotheek der abdij van Bern.

15) Q. Nols, *Quelques hommes célèbres qui ont professé à l'Abbaye du Parc* (1426-1694). *Bibliothèque norbertine*, dl. V, (1903), blz. 267.

deditus » ¹⁶⁾. Maar zijn « *Speculum religiosorum* » in 1645 verschenen, was niet geheel vrij van Jansenietische smet. De abt van 't Park, Frans Generé, meende tegen sommige artikelen van het boek te moeten waarschuwen, al gaf hij toe, dat Wennius zeker anders zou geschreven hebben, indien hij de latere decreten der Kerk opzichtsens deze materie had gekend ¹⁷⁾.

Van ander hout was zijn tijdgenoot, Augustinus Wichmans, gesneden. Deze had een vreugde aan Gods lieve heiligen — als weinigen. Hij genoot van de vele smakeloze, maar toch zoo vertrouwde Maria-beeldekens langs de straten der stad of de landelijke wegen. Hij hield van de pelgrimages naar de vele genadeoorden. Zijn Brabantia Mariana zal in lengte van dagen getuigenis afleggen van de liefde, die den Norbertijn voor de Moedermaagd bezielt, van het warm kloppend hart voor haar, aan wie hij naar vrome overlevering zijn kleed te danken heeft. Wichmans maakte zijn Mariaboek voor den druk gereed, toen hij pastoor te Mierlo was (1630-1632). Hij kon weten, wat Brabant na de inname van den Bosch te wachten stond. We zouden in zijn boek een afscheidsgroet mogen zien aan de beeldjes, kapellen en processies van O. L. Vrouw in Noordbrabant. Nog een ander werkje doet Wichmans, weleer prelaat van Tongerlo, als bevorderaar der Maria-vereering kennen. We bedoelen zijn Sabbatismus Marianus, in 1628 te Antwerpen verschenen. Enkele jaren later werd er een Nederlandsche vertaling van bezorgd door den Tongerlooschen Norbertijn, Mattheus Willems, alias Drunaeus, toen kapelaan te Tilburg ¹⁸⁾.

Als tegenhanger tot den Sabbatismus Marianus kan een boekje van een anderen Norbertijn van Tongerlo vernoemd worden: de *Feria Sexta sive ejus dignitas*, te Mechelen in 1653 uitgegeven. Het is van de hand van Willibr. Bosschaerts, geboortig van Bergen-op-Zoom. Hij was een man van ernstige studie en deugdelijk geschoold ¹⁹⁾. Wat de devotie tot het heilig Sacrament aangaat —

16) *Le nécrologe de l'abbaye du Parc* uitg. door R. van Waefelghem, blz. 431 (*Analectes de l'Ordre de Prémontré*). Brussel, z. j.

17) L. Goovaerts, t.a.p., dl. II, blz. 381.

18) Vgl. *Ons Geestelijk Erf*, dl. 1 (1927), blz. 319.

19) In verband met de eerste geloofsprediking in Nederland moge de aandacht gevestigd worden op zijn *Diatribai de primis veteris Frisiae apostolis* (1650), wyl hierin kritiek wordt uitgeoefend op de legendarische *Vita S. Suitberti*. Van de waarde van deze levensbeschrijving hangt voor een goed deel af de bepaling van den tijd, waarin — wat het bisdom van 's Hertogenbosch betreft — het Geloof gepredikt werd in het Land van Altena en Heusden. Na Bosschaerts wijdden Bolland en van Papenbroeck een uitvoerige studie aan

een erfdeel der Norbertijnen sinds hun stichter te Antwerpen de Tanchelmieten bestreed — kunnen we op een Premonstratenser uit de Sint Nicolaas-abdij van Veurne wijzen. Vermuelen, in 1658 gestorven, werd geprezen als « Poeta, orator et ecclesiastes celebris ». Voor de leerlingen van het Veurnsche college, door de Sint Nicolaas-abdij bediend, schreef hij een drama over het Kruisoffer en dan liet hij een dertigtal preeken na over het Allerheiligste Sacrament ²⁰⁾. Een vurig beoefenaar van devotiën was ten slotte nog Godfried van Elshout, Norbertijn van Ninove bij Brussel. We hebben van hem :

1. Den gheestelycken Roos-hof, Beplant Met verscheyden devote Oeffeningen, principalyck tot de heilige Maghet Maria. Brussel, 1649.

2. Handt-boecxken der daghelyckscher Devotien. Brussel, 1649.

3. Den dobbelen Gheestelycken Olyf-boom. Dat is het leven ende martelie van Sinte Cornelis ende Cypriaen Patroonen Des Gheestelijcken Godtshuys der H. Moeder Godts Maria Neffens Ninive. Met hunne Mirakelen, Ghebroederschap ende eenige devote oeffeningen. Antwerpen, 1651 ²¹⁾.

In een minder zwoele sfeer voelen we ons verplaatst, als we de pastoors der abdij van Tongerlo op Sint Norbertus of Sint Augustijn in hun klooster bijeen zien komen, om een ernstige verhandeling te aanhooren door een van hun abdijsenooten, bij voorkeur een lector in de philosophie of Theologie, voorgedragen. In 1620 sprak Willibr. Bosschaerts over de vita contemplativa et activa seu contemplatio et actio (Leuven, 1620). Het was voor hen geen overbodige weelde, afgescheiden van het klooster als zij leefden en door de zielzorg op een grooter plaats geabsorbeerd, of uitverkoren om op een klein dorpje moeizaam hun tijd te vullen. Dat er echter Norbertijner pastoors met hooger zieleleven waren, bewijzen de nagelaten werken van Daniël Bellemans en Adriaan de Buck.

Daniël Bellemans werd in 1641 te Antwerpen geboren. In 1669 trad hij in de abdij van Grimbergen. Toen bij den inval der Franschen de Katholieke Godsdienst in ons land eenige vrijheid

de Vita S. Suintberti. Het leven werd door hen zoo corrupt bevonden, dat ze het in de *Acta Sanctorum* geen plaats wilden geven. De diepsnijdende kritiek schijnt aan J. Coppens en L. Schutjes onbekend gebleven te zijn. Althans verbonden zij « naar oude overlevering » den naam van den heilige met het ontstaan der kerken van Oudheusden, Woudrichem, Rijswijk, Almkerk en Giessen.

20) L. Goovaerts, t. a. p., blz. 337.

21) T. a. p., blz. 300.

kreeg, nam hij de zielzorg van Oijen op zich. In hetzelfde jaar werd hij pastoor te Horssen en zorgde tevens voor de geloovigen van Bergharen, Batenburg, Altforst en Appeltern. Hij dichtte « Het citherken van Jesus, spelende Sestigh Nieuwe Liedekens op het Groot Jubilé van het H. Sacrament van Mirakel tot Brussel ». Het boekje beleefde verschillende uitgaven, zelfs lang na den dood van den schrijver. Nog meer was gewild « Den lieffelycken Paradys-Vogel, tot Godt omhoogh vliegende, Behelsende verscheyde Gheestelijke Liedekens van de Goddelycke liefde, ende het verlangen van het Hemels Vaderlandt ²²⁾ ».

Adriaan de Buck, bibliothecaris der St. Nicolaas-abdij te Veurne, later pastoor in een nabijgelegen gemeente, vertaalde « de consolatione philosophiae » van Boëthius in verzen en in proza. Het verscheen te Brugge, in 1653, onder den titel « Troost-Medecijnwynckel der zedighe wijsheyt, voormaels in den kercker beschreven in 't latijne tot versoetinghe sijns lijdens Door Severinus Manlius Torquatus Boëtius Roomschen Borgemeester ». Zijn taal werd geprezen als zuiver en sierlijk ²³⁾. De Buck dichtte nog verschillende geestelijke liederen met den titel : Den geestelicken maeghdesanck der Christelicke ziele ²⁴⁾. Wat daarvan is bewaard gebleven, hebben we niet kunnen achterhalen.

Met de geestlijke maagden stonden de Norbertijnen in betrekking van hun oorsprong af. De H. Norbertus vormde dubbelkloosters, die echter als zoodanig in de tweede helft der twaalfde eeuw ontbonden werden. De zusterhuizen werden op verderen afstand van de respectieve abdijen verplaatst. Hun afgeslotenheid bood een gunstige sfeer tot ontwikkeling van het mystieke leven. Ook kon de leiding op een gebeurtenis in het leven van den H. Norbertus wijzen, welke zijn liefde voor de mystiek deed blijken. Tijdens de crisisjaren te Prémontré ging hij de lessen hooren van Magister Rodolphus, die te Laon doceerde. Dit kwam Drogo ter oore, prior van Sint Nicasius te Reims, oud-vriend en studiegenoot van Sint Norbertus. Geërgerd schreef de prior aan den heilige een brief over wereldsche en Goddelijke wijsheid, over Lia en Rachel, en

22) Vgl. J. te Winkel, *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde*, dl. II, blz. 246. Haarlem, 1908. — G. Kalff, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, dl. V, blz. 395, Groningen, 1910.

23) S. Daems, Voorstel tot herdruk eener vertaling der XVIIe eeuw van Boëtius' « De Consolatione philosophiae » door Adr. de Buck. *Verslagen en mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie*, (1890), blz. 77-87.

24) L. Goovaerts, t.a.p., dl. 1, blz. 93.

bezwoor hem toch geen zonde tegen den H. Geest te bedrijven, met naar een filosoof te luisteren. Het schrijven maakte indruk op Sint Norbertus. Hij besloot zich toe te sluiten voor alle menschelijke wijsheid en zich enkel te openen voor Hem, van wien gezegd is : « Hij zal u den weg wijzen tot alle waarheid » ²⁵⁾.

Of en in hoeverre de Norbertinessen-kloosters op Nederlandsch gebied tot mystieken groei geraakten, onttrekt zich voor de Middeleeuwen aan onze waarneming. Wel hebben we den indruk, dat het scheidingsdecreet van het Generaal Kapittel door de Nederlandsche abdijen weinig minder radicaal werd uitgevoerd dan door de Fransche. Het ephemeer opkomen en verdwijnen der Brabantse zusterhuizen naast hun stamabdijen wijst in de richting van een analoog verschijnsel, dat zich in Frankrijk openbaarde.

Sint Catharina-dal te Oosterhout, onklaar in den oorsprong, werd in de 17e en 18e eeuw door de Abdij van 't Park bestuurd. In 1676 was er Josef van der Maelen († 1701) proost. Van hem zijn bewaard : Sermoenen van verscheyde heylighe gepreckett tot Oosterhout anno 1688 ²⁶⁾. Verder een kwartijn van 702 bladzijden : Meditatiën op de Passie Jesu Christi. Ende ander sermoenen, gepreckett tot Oosterhout anno 1690 († 1727), « vir in omnibus versatus ac recommandabilis, quare et ipsis statibus hollandinis charus ». Ook de zusters waardeerden hem, zooals blijkt uit een handschrift, dat op de eerste bladzijden heeft : Sermoenen of om beeter te seggen puntiens onthouden uyt de sermoenen van den Eerwerdighsten Heer, Heer Rolandus de la Haye, proost van Sint-Catharinen-dal. Desen boeck hoort toe Maria Anna Smits Beggyntien tot Turnhout. Desen boeck is gemaect van haere matant Religieus int clooster van St. CatharinaDal tot Oosterhout. Den inhoud sijn sermoenen die de selve persoon onthouden heeft die dier tijdt van heeren proost gepredict sijn in hunne Abdij (sic) oft Clooster » ²⁸⁾.

Leliëndaal te Mechelen werd in de Middeleeuwen door 't Park bestuurd, in den Nieuwen tijd door Tongerlo. Eligius Rigouts van Lier († 1754) noemen we even, om de aandacht meer te vragen voor Joannes Ludolphus van Craywinckel, eveneens van Lier geboortig. Hij was van 1641 tot 1667 vicarius van Leliëndaal, stierf in 1679, en liet een omvangrijk oeuvre na.

25) *Vita S. Norberti* uitg. door R. Wilmans. MGH., SS., dl. XII, blz. 678 vlg.

26) L. Goovaerts, t.a.p. dl. III, blz. 199. Brussel, 1907.

27) Dl. II, blz. 283.

28) Dl. III, blz. 39.

Kanunnik Dr. Muyldermans heeft in 1927 uitvoerig over hem gesproken voor de leden der Koninklijke Vlaamsche Academie. Hij prijst den vorm zijner werken, noemt zijn taal los, vloeiend en vrij van « schuimwoorden », meent zelfs een geestelijk dichter van bescheiden postuur in hem te moeten erkennen. « Voor de Katholieken van Holland, die niet veel sermoenen hooren, alsook tot oefeninge der maagden in het inwendig gebed » gaf hij in 1661 te Antwerpen uit: *Lusthof der Godtvruchtighe Meditatiën op allen de Sondaghen ende Heylichdaghen des Jaers*. Het verwierf onder de geestelijken grooten bijval. In 1672 verscheen een voortzetting: *Lusthof der godtvruchtighe Meditatiën op de H. Communie, lijden ende doot Jesu Christi, ghemenghelt met de droefheden van de H. Moeder Godts Maria*. — We noemen het ook hierom, wjl het een huldigingsvers heeft van Daniël Bellemans, toen pastoor te Horssen, wellicht de laatste dichtproeve van den jonggestorven priester ²⁹).

De Besloten Hof te Herenthals was het onbestreden bezit der abdij van Tongerlo. Marten Groenenschilt bekleedde er drie en veertig jaar het ambt van proost. Sanders getuigt van hem, dat hij was « verae pietatis et solitudinis verus et perpetuus cultor, in vita et in morte non sine sanctitatis opinione habitus ». Van zijn hand verscheen in 1623 te Antwerpen: *Lusthof der godtvruchtighe meditatiën op het leven ende lyden onses heeren Jesu Christi*. Prelaat Wichmans gaf het opnieuw uit in 1635 en 1655. Deze latere uitgaven hebben ook meditatiën over de vier uitersten, den religieusen staat en zijn beloften ³⁰).

Om een schriftelijke uiting te kennen van de Norbertinessen zelf moeten we naar Vlaanderen. In afhankelijkheid van de St. Nicolaas-abdij te Veurne was te Wulpen het Norbertinessen-klooster Bethanië opgericht (1618). In 1629 schreef Maria Vigouts een gebedenboek van 186 blz., dat op het slot heeft: « Bidt om Godts wil voor suster Maria Vigouts die dit geschreeven heeft tot gloriam Godts ende tot liefden van de suppriorin van Bethanië, Suster Anna Hulsbos ». Of we hier eerder met enkel afschrijven te doen hebben, dan met het vastleggen van eigen ziele-uiting, is nog niet te zeggen. Het boekje werd indertijd te koop aangeboden door den bekenden

29) J. Muyldermans, Van twee Norbertijnen van Tongerlo in de XVIIe eeuw. *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie*, (1927), blz. 931 vlg.

30) *Necrologium Ecclesiae B.M.V. de Tongerlo* uitg. door W. van Spilbeeck, blz. 15. Tongerlo, 1902.

antiquaar : Rosenthal te München. Wie het thans in bezit heeft, is me niet bekend ³¹⁾.

In Antwerpen prijkte eertijds de statige abdij van St. Michiel. Met de Domus S. Sacramenti, een Norbertinessen-proostdij, hield ze de herinnering vast aan den onverschrokken verdediger van het H. Altaar-geheim, den H. Norbertus. Een eerste plaats komt onler de St. Michielsheeren toe aan den Bosschenaar, J. C. van der Sterre († 1652). Weinigen waren op het gebied der Norbertijnsche hagiografie zoo vruchtbaar als deze abt. Zijn werken vonden in de Orde grooten bijval. De waarde, welke hij aan de geestelijke afzondering hechtte, blijkt uit zijn boekje : *Iter trium dierum in solitudine, quod ecclesiae suae canonicis praefixit*. In 1634 verscheen te Antwerpen de eerste uitgave ; in 1657 werd ook te Praag gedrukt.

Van der Sterre had bij de Antwerpsche Jezuïeten de humaniora gevolgd. Ook zijn opvolger, prelaat van Couwerven, had bij hen gestudeerd. Deze abt was een niet minder gezocht kanselredenaar dan van der Sterre. Bij het eerste eeuwfeest van het afsterven van den heiligen Ignatius (1656) hield van Couwerven de jubileumpreek in de kerk van het Antwerpsch professie-huis der Jezuïeten. Doch het meest was met hen bevriend prelaat Teniers. Voor een goed deel hing dit samen met den termijn, welken het werk der Bollandisten had bereikt. Onder zijn abbatiaat (1687-1709) kon van Papenbroeck zijn studie over St. Norbertus afsluiten ³²⁾, en het resultaat van zijn onderzoek aan prelaat Teniers doen opdragen.

Teniers verdiepte zich gaarne in de studie van St. Augustinus. Hij liet zeer schoone commentaren na op de schriften van den Kerkvader. Naast hem interesseerde zich sterk voor de Augustijnsche leer Macarius Havermans, geboortig van Breda. Hij had in de St. Michiels-abdij een « Schola Augustiniana » gevormd. Zijn leerlingen hield hij de woorden van St. Norbertus voor : « Veritatem quaerimus et prout fragilitati humanae conceditur in veritate ambulare nitimur ». Hij geraakte in meeningsverschil met de Jezuïeten over zijn *Tyrocinium christianae moralis theologiae ad mentem sanctorum patrum praecipue S. Augustini*. Vrij van de heerschende dwaalleer was hij niet, getuige o. m. zijn lof voor het niet geheel onverdachte boek van Wennius, dat hij als « vere augustinianus » prees ³³⁾.

31) L. Goovaerts, t. a. p., dl. III, blz. 17.

32) Met van Papenbroeck bestudeerden Henschen en Janninck de Vita S. Norberti.

33) T. a. p., dl. II, blz. 382.
Anal. Praem.

Ten slotte moge op enkele gegevens worden gewezen, welke verband houden met de voormalige abdij van Berne, thans te Heeswijk gevestigd. Meer dan een der bestaande Zuidnederlandsche canoniëen heeft zij van de ongunst der tijden te lijden gehad. Haar stichtingsplaats bij Heusden moest zij in de zeventiende eeuw verlaten, doch in zich bewaarde zij de kracht tot voortbestaan. Autochthoon op Hollandschen bodem, bleef ze als gemeenschap door de landsregeering steeds erkend. In 1857 lieten de omstandigheden weer toe, het abdij-leven van de parochies uit opnieuw te organiseeren en wel binnen het « Speelhuis » te Heeswijk, dat door de regeering aan de « voormalige abdij van Berne » steeds tot verblijfplaats was gelaten.

Bij den brand van Berne (1572 en 1579) werd de boekerij zoo goed als totaal vernield. Gered werd een kroniekje uit de tweede helft der 13e eeuw. Hierin vindt men vermeld, dat onder den eersten abt van Berne, Everard (1134-1168), een zeker priester, Theodericus, met onverdroten ijver boeken schreef : historiën, homilieën et alios multos codices. Niets is daarvan tot ons gekomen, zoodat we voorloopig niet verder mogen gaan, dan den vromen man als een copist van liturgische boeken te beschouwen.

Van de oude boekerij is wellicht ook afkomstig een handschrift uit het laatst der vijftiende eeuw, dat een tractaat van Ruysbroeck « De twaalf deugden » inhoudt, alsmede een Nederlandsche vertaling van Augustinus' « Soliloquia animae ad Deum ». Het manuscript werd door Prof. de Vreese uitvoerig beschreven ³⁴⁾.

De verwoesting van Berne had plaats onder het abbatiaat van Dirk Spierinck van Wel. Hij stierf te Culemborg in 1584 ten huize van Jan van Cuyck, den vader van den tweeden bisschop van Roermond. Zoowel met deze als met Franciscus Sonnius, den eersten bisschop van 's Hertogenbosch, onderhield Spierinck van Wel hartelijke betrekkingen. Er is nog een gebedenboekje van hem bewaard. James de Fremery deelde in 1899 mede : « Ik bezit een oud perkament gebedenboekje, waarin geen naam staat, maar de vier kwartieren van den eigenaar. Die zijn op den grafsteen van Spierinck van Wel en in het gebedenboekje precies dezelfde. Het gebedenboekje is dus van dien abt afkomstig ».

Van Berne vluchtte men naar 's Hertogenbosch, waar men een refugie-huis bezat. Hier kwam men van meer nabij in aanraking met de Broeders van het Gemeene leven. Tot getuige strekke een

34) W. de Vreese, t. a. p., blz. 305.

boekje van 175 bladzijden door abt van Vessem († 1608) in zijn jeugdige jaren geschreven. Het begint : *Excercitium pro novellis fratribus et noviciis, collectum per patrem domus fratrum in Leodio, Henricum Diest, fratrem domus nostre Busciducensis*. Ter vergelijking kan dienen een ander boekje, eveneens in de bibliotheek der abdij, dat grootendeels denzelfden inhoud heeft, doch geschreven is door Cornelius van Doorn, bibliothecaris der Bossche Broeders van het Gemeene leven. Zooals wellicht bekend is, werd de abdij van Berne in 1625 door aankoop eigenares van het huis der Geert-Groote-Broeders en daarmede ook van de bibliotheek.

Eindelijk dient vermeld een gebedenboekje van P. Roovers (1604-1636), *Licenciaat in de Theologie*, die op jeugdigen leeftijd als kapelaan van Heeswijk overleed. Het openbaart het eenvoudige gebedsleven van een ernstigen religieus op een landelijke parochie, die klaarblijkelijk de behoefte had, aan zijn geestelijke gevoelens uitdrukking te geven in proza en in vers.

Hiermede zijn we aan het einde van ons overzicht gekomen. We hebben bijeengebracht, wat in de Nederlanden op te merken viel van af den tijd, dat er de Norbertijnen hun intree deden, tot aan het midden der achttiende eeuw. Geenszins hadden we de pretentie een synthese te willen geven van Norbertijnsche Spiritualiteit binnen de Nederlandsche taalgrenzen. Met het daartoe noodzakelijk analytische werk staan we immers nog aan den drempel! Onze bedoeling ging niet verder, dan op gegevens te wijzen, die voor de kennis van ons geestelijk verleden van waarde kunnen zijn. Bij de samenstelling richtte het interesse zich tevens naar omvattender aspecten. Eerstens vroegen we ons af, hoe die uitingen een plaats konden vinden binnen de opvatting, die aan de Premonstratenser Orde ten gronde lag. En dan interesseerde het ons te weten, in welke afhankelijkheid die verschijnselen stonden tot de groote geestelijke stroomingen, die door en over onze lage landen gingen.